

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

Directoraat-generaal Agro
Directie Dierlijke Agroketens en
Dierenwelzijn

Bezoekadres
Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres
Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr
00000001858272854000

T 070 379 8911 (algemeen)
F 070 378 6100 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/Inv

Datum 5 november 2020
Betreft Jaarcijfers, moties en toezeggingen dierproeven

Ons kenmerk
DGA-DAD / 20242785

Geachte Voorzitter,

Bijlage
2

Met deze brief bied ik uw Kamer de meest recente jaarcijfers over dierproeven aan uit de "Zo doende 2019", het jaarverslag van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA) over de in Nederland verrichte dierproeven en het toezicht op de Wet op de dierproeven (Wod). Daarnaast informeer ik uw Kamer over de volgende toezeggingen en moties die ik heb gedaan tijdens het AO dierproeven op 11 april 2019 (Kamerstuk 32 336, nr.104):

- Motie-Graus/Wassenberg over inzichtelijk maken hoeveel belastinggeld wordt besteed aan proefdiervrije innovaties (Kamerstuk 32 336, nr. 93);
- Motie-Moorlag over verminderen van het gebruik van proefdieren door prijsprikkels (Kamerstuk 32 336, nr. 103);
- Toezegging bij de begrotingsbehandeling LNV op 9 oktober 2019, om te onderzoeken of 1% van het onderzoeksbudget voor dierproeven kan worden overgeheveld naar proefdiervrije innovatie.
- Motie-Graus/Wassenberg over afbouwen van de honderdduizenden "proefdieren zonder proef" (Kamerstuk 32 336, nr. 92).

Tot slot maak ik van de gelegenheid gebruik om uw Kamer te informeren over een gezamenlijk project van LNV en de Centrale Commissie Dierproeven (CCD) over openheid over het dierproefonderzoek en een advies van het Nationaal Comité advies dierproevenbeleid (NCad) over het gebruik van de teen(koot)knip bij muizen.

Inleiding

Op 4 september jl. heb ik uw Kamer de voorgangsrapportage van het programma Transitie Proefdiervrije Innovatie aangeboden (Kamerstuk 32 336, nr. 108) en op 28 oktober jl. de Terugblik op TPI (Kamerstuk 32 336, nr. 109). Hierin schreef ik dat er in het afgelopen 2,5 jaar flinke stappen zijn gezet om de transitie naar proefdiervrije innovatie te versnellen. In deze brief schreef ik echter ook dat deze transitie met verschillende snelheden gaat en een lange adem vergt. Hoewel in sommige onderzoeksdomeinen al veel kan worden bereikt zonder dierproeven, zijn er voor andere onderzoeksdomeinen nog geen alternatieven in zicht. Onderzoekers hebben nu dus vaak nog geen alternatief voor een dierproef. Zolang dierproeven nodig blijven, is het van belang om het welzijn van het proefdier zo goed mogelijk te waarborgen en blijft het 3V-beleid van verfijning, vermindering en vervanging van toepassing.

Het onderzoek naar het COVID-19 virus en de zoektocht naar een nieuw vaccin gebeurt veelal met behulp van dierproeven. Maar in crisissituaties doen zich vaak ook nieuwe kansen voor, ook waar het gaat om proefdiervrije innovaties. Zo hebben ZonMw en de stichting Proefdiervrij in korte tijd extra geld vrijgemaakt, specifiek voor proefdiervrij COVID-19 onderzoek. Om de eventuele kansen van de coronacrisis voor de transitie naar proefdiervrije innovatie beter in beeld te krijgen, heb ik het Nationaal Comité advies dierproevenbeleid (NCad) gevraagd om hier nader onderzoek naar te doen. Ik verwacht dat een eerste tussenrapportage in het voorjaar van 2021 beschikbaar zal zijn.

Onderzoek financieringsstromen dierproeven en proefdiervrije innovatie

Met deze brief bied ik uw Kamer het rapport aan van het door mij gevraagde onderzoek "Studie naar de financiën van proefdieronderzoek en dierproefvrij innovaties", uitgevoerd door het onderzoeksbureau Technopolis group. Hiermee geef ik uitvoering aan de moties Graus/Wassenberg (Kamerstuk 32 336, nr. 93) en motie Moorlag (Kamerstuk 32 336, nr. 103).

De vraag hoeveel publieke middelen aan dierproefonderzoek worden besteed, kent een lange geschiedenis. Dat geldt ook voor het idee om een heffing op proefdieren te introduceren, om met de opbrengst daarvan proefdiervrije alternatieven te bevorderen. In 2003 heeft de toenmalige minister van VWS een proefdierheffing als niet-doeltreffend afgewezen. In 2011 is geconcludeerd dat het inzichtelijk maken van de onderzoeksbudgetten voor dierproeven een "vrijwel onuitvoerbare opdracht" is (Kamerstuk 29200 nr. 150 resp. 30168, nr. 32).

Vorig jaar heb ik bij het VAO dierproeven op 15 mei 2019 uw Kamer toegezegd dat ik alsnog een poging wil doen om deze getallen boven water te krijgen. Toen was al duidelijk dat dit een moeilijke klus zou worden en uw Kamer heeft ook aangegeven dat "het niet op de miljoen precies" hoefde te zijn. Het onderzoek bleek ingewikkelder te zijn dan aanvankelijk gedacht, waardoor Technopolis pas eind oktober jl. deze rapportage op kon leveren.

De voornaamste conclusies van Technopolis zijn:

- De geschatte overheidsbijdrage aan dierproeven is 50-60 miljoen euro per jaar.
- De geschatte overheidsbijdrage aan proefdiervrije innovaties is 20-35 miljoen euro per jaar.
- Het invoeren van een heffing op dierproeven is niet doelmatig of doeltreffend om het aantal dierproeven terug te brengen.
- Het invoeren van een *bonus* op proefdiervrij onderzoek kan wel bijdragen aan het versnellen van de transitie naar proefdiervrije innovatie, maar de gesuggereerde heffing van 1% op dierproeven levert daarvoor te weinig geld op.

Ik ben blij dat het Technopolis toch is gelukt om voldoende gegevens boven tafel te krijgen om daarmee een inschatting te kunnen maken van de overheidsbijdragen aan dierproeven en proefdiervrije innovaties. Wel wil ik benadrukken dat de door Technopolis genoemde bedragen een momentopname

(2018) betreffen die gebaseerd is op een steekproef onder vier dierproefinstellingen.

Technopolis geeft aan dat (afhankelijk van het gekozen scenario) een heffing weliswaar zou kunnen leiden tot vermindering van het proefdiergebruik in Nederland, maar dat komt dan vooral door uitwijken van dierproefonderzoek naar het buitenland. Het wereldwijde aantal dierproeven zal er dus niet door dalen. Technopolis geeft bovendien aan dat een heffing niet zal leiden tot meer of snellere implementatie van proefdiervrije alternatieven in Nederland. Technopolis stelt dat een heffing zelfs een verslechtering van het wetenschapsklimaat in Nederland tot gevolg kan hebben en verminderd draagvlak voor TPI. Ook vanuit de TPI-partners bereiken mij soortgelijke signalen.

Technopolis stelt in het rapport dat een positieve financiële prikkel op proefdiervrij onderzoek wél bij kan dragen aan het versnellen van de transitie naar proefdiervrije innovatie. LNV draagt zelf al jaarlijks ca. 5,5 miljoen euro bij met geormerkte middelen voor proefdiervrij onderzoek.

Dat bedrag vanuit LNV kan ik helaas niet verder verhogen. Maar ik ben erg blij dat ándere partners van TPI ook al een aantal specifieke onderzoekscalls voor proefdiervrij onderzoek in de maak hebben met geormerkt, extra budget. Allereerst de NWA-call voor een proefdiervrije veiligheidsbeoordeling, waaraan zes ministeries in totaal 3 miljoen euro bijdragen in 2021-2023. Maar ook de onderzoekscall van ZonMw en de Stichting Proefdiervrij voor proefdiervrij COVID-19 onderzoek die zij in de zomer van 2020 openstelden. De afgelopen jaren hebben de TPI-partners Samenwerkende Gezondheidsfondsen, Topsector LifeSciences & Health, ZonMw en de Stichting Proefdiervrij samen met het NWO-domein Toegepaste en Technische Wetenschappen (TTW) gewerkt aan een onderzoeksprogramma voor de ontwikkeling van nieuwe, efficiëntere, *humane* meetmodellen voor gezondheidsonderzoek. In 2019 werd voor een eerste oproep van dit programma ruim 3,5 miljoen euro gereserveerd, gevolgd door 5,5 miljoen euro voor een tweede oproep in 2020.

Technopolis doet tot slot kort een zestal aanbevelingen om knelpunten op het gebied van de transitie naar proefdiervrije alternatieven weg te nemen. Bijvoorbeeld om internationale lobby te voeren voor de acceptatie van alternatieven en om in het onderwijs meer aandacht te geven aan 3V en alternatieven. De meeste van deze aanbevelingen zijn nu al onderdeel van TPI, zoals u kunt lezen in de voortgangsrapportage en de terugblik op TPI (Kamerstuk 32 336 nr. 108 en nr. 109). Deze aanbevelingen zal ik ook onder de aandacht brengen van de TPI-partners opdat zij kunnen worden meegenomen in een vervolgagenda van de TPI. Deze wordt momenteel door de TPI-partners uitgewerkt. Ik verwacht dit in het voorjaar van 2021 naar uw Kamer te kunnen sturen.

Jaarcijfers uit de "Zo doende" jaarregistratie 2019

De NVWA zal de volledige jaarregistratie 2019 over dierproeven, zoals gebruikelijk, pas aan het eind van het jaar uitbrengen. Op mijn verzoek zijn echter de belangrijkste tabellen uit de "Zo doende 2019" nu al toegevoegd aan deze brief zodat uw Kamer over de meest recente jaarcijfers kan beschikken bij

het AO van 12 november aanstaande. Het volledige rapport, de "Zo doende 2019", zal eind dit jaar worden gepubliceerd op de website van de NVWA¹. Met de "Zo doende" informeert de NVWA de samenleving ieder jaar over de aantallen dieren en diersoorten die zijn gebruikt in dierproeven, voor welke doeleinden en met welke mate van ongerief.

Uit het rapport blijkt dat in de Nederlandse vergunninghouders in 2019 448.656 dierproeven registreerden; dit is een marginale toename (+ 257 dieren) ten opzichte van 2018. Er zijn minder dierproeven uitgevoerd met onder andere honden, apen, ratten en zebravissen.

Ik ben blij dat daarmee de aantallen dierproeven in de jaren 2018 en 2019 met 15% zijn afgenomen ten opzichte van het aantal dierproeven in 2017. Het aantal dierproeven ligt daarmee voor de derde keer in de afgelopen jaren ruim onder de grens van 500.000 dieren. Ik hoop dat deze ontwikkeling doorzet.

(Proef)dieren gedood zonder te zijn gebruikt in fok of dierproef

Naast de registratie van dierproeven rapporteert de NVWA ook over het aantal dieren dat is gefokt voor dierproeven maar niet daarvoor is ingezet. In 2019 zijn 329.105 proefdieren gedood zonder te zijn gebruikt in een dierproef of als fokdier. Dit aantal is vergelijkbaar met de voorafgaande jaren. Het betreft bijna allemaal muizen en zebravissen, waarvan 75% genetisch is gemodificeerd (GM). Dit grote aantal dieren dat als "fokoverschot" wordt beschouwd, geeft mij een ongemakkelijk gevoel. Het gaat om levende wezens met gevoel en met een intrinsieke waarde.

Ik heb ik uw Kamer geïnformeerd dat het ontstaan van een overschot aan dieren helaas inherent is aan het fokken van GM-dierlijnen (Kamerstuk 32 336 nr.89). Er is altijd sprake van een bepaald percentage dieren dat niet de gewenste genetische eigenschappen heeft die nodig zijn voor de betreffende dierproef of fok. Door het verbeteren van de efficiëntie en de kwaliteit van het fokken van GM-dieren lijkt verbetering wel mogelijk. Ik heb daarom het NCad gevraagd om efficiëntie- en kwaliteitscriteria op te stellen, welke ik in 2019 met de grootste proefdierfaciliteiten die GM-dieren fokken heb besproken. Inmiddels doen die faciliteiten er al veel aan om fokoverschotten zoveel mogelijk te reduceren. Zo hebben zij fokcoördinatoren aangesteld voor een goed beheer van de foklijnen en om vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen.

Het NCad heeft ook geadviseerd om een nationaal overzicht te creëren van bestaande GM-dierlijnen. Daarmee zouden onderzoekers makkelijker dieren tussen hun faciliteiten kunnen uitwisselen of overwegen experimenten in de faciliteit uit te voeren waar die dieren al zijn. In het Verenigd Koninkrijk is al een soortgelijk systeem succesvol in werking, de zogenaamde "mouse locator". Het UMC Groningen heeft het initiatief genomen om voor Nederland een database op te richten waarin de verschillende proefdierfaciliteiten hun beschikbare GM muizen- en eventueel zebravislijnen kunnen melden en uitwisselen. Ook de expertise met betrekking tot het cryo-preserveren en transgenese (het maken van een GM dier) kan hiermee worden uitgewisseld. Het plan voor deze database heb

¹ <https://www.nvwa.nl/zoeken?trefwoord=zo%20doende>

ik besproken in het directeurenoverleg van academische proefdierfaciliteiten waarbij de directeuren hun commitment hebben uitgesproken. Concreet gaan er nu drie instituten (de UMC's van Groningen, Leiden en Nijmegen) aan de slag met de database in een eerste 'proof of concept'. Hierbij wordt ook onderzocht wat het effect is op de reductie van het fokoverschot.

Ik ben blij dat het dierproevenveld, naast de stappen die reeds zijn gezet, zich verder wil inspannen om een reductie van het fokoverschot te realiseren en ik zal dit initiatief ondersteunen. Hiermee geef ik tevens uitvoering aan de motie Graus/Wassenberg (Kamerstuk 32 336, nr.92).

NCad advies Teen(koot) knip

De teen(koot)knip is een internationaal zeer gebruikelijke methode om muizen in één handeling te genotyperen en te identificeren. Hiervoor wordt bij zeer jonge muizenpups (5-7 dagen oud) het eerste kootje van een teen verwijderd. In 2013 heeft de toenmalige staatssecretaris van EZ tijdens de wetsbehandeling toegezegd een verbod van de teen(koot)knip te gaan overwegen, mits er een volwaardig alternatief beschikbaar is. Daarna heeft ZonMW uitgebreid onderzoek verricht naar alternatieven voor de teen (koot)knip, maar zij moest in 2016 concluderen dat dat er geen alternatief beschikbaar is waarin er in één handeling zowel identificatie als genotypering van het dier kan plaatsvinden. Eén handeling is belangrijk in deze context omdat het meervoudig uit het nest halen en fixeren grote additionele stress oplevert voor muizenpups.

Een uitgebreid literatuuronderzoek van het UMC Radboud heeft uitgewezen dat niet te concluderen is of er überhaupt wel of niet ongerief aanwezig is bij de teen(koot)knip, laat staan de mate waarin (Kamerstuk 32 336 nr.64).

In 2018 heb ik uw Kamer toegezegd om te willen kijken of er in Europees verband kan worden gekomen tot een volwaardig alternatief voor die teenknip en heb hiervoor het NCad om advies gevraagd.

Het NCad heeft het advies in de zomer van 2020 afgerond². Hierin constateert het NCad dat er ook elders in Europa geen alternatieven voorhanden zijn die het mogelijk maken om de teenknip uit te faseren. Het NCad heeft geen Code of practice opgesteld omdat ook andere methoden voor genotypering of identificatie met ongerief gepaard gaan. Het advies is om per onderzoeksopzet telkens opnieuw een zorgvuldige afweging te maken. Nieuwe technieken zoals 'individuele gezichtsherkenning' en betere DNA-isolatie en analysetechnieken zouden in de toekomst wellicht kunnen helpen om de teen(koot)knip te vervangen. Tot die tijd moet ik helaas concluderen dat, ondanks jarenlang intensief onderzoek, er geen volwaardige alternatieve methode voor de teen(koot)knip beschikbaar is. Omdat er geen alternatieven voorhanden zijn is het niet opportuun om deze methode nu uit te faseren. Wel wil ik de verantwoordelijkheid van de onderzoeker en de dierproefinstelling benadrukken om bij de keuze van een geschikte methode ook de aspecten van integriteit en welzijn van het dier zwaar mee te laten wegen.

Openheid over dierproeven

Dierenwelzijn is een thema dat op veel maatschappelijke belangstelling mag rekenen. Vanuit die achtergrond worden nut en noodzaak van dierproeven regelmatig ter discussie gesteld. Tegelijkertijd spelen dierproeven nog steeds een

² NCad-advies Zorgvuldige weging van methoden voor identificatie en genetische karakterisatie:
ncadierproevenbeleid.nl/adviezen

belangrijke rol in medische, farmaceutische en wetenschappelijke vooruitgang. Het aantal Wob-verzoeken neemt de laatste jaren toe, ook in het domein van de Centrale Commissie Dierproeven (CCD) en de NVWA. Ik zie dit als een teken dat de maatschappij meer transparantie en openbaarheid verwacht van onderzoekers, proefdierinstellingen, CCD en mijn ministerie.

Bedrijven en kennisinstellingen zien ook deze behoefte aan meer transparantie. Er zijn al mooie voorbeelden op het gebied van openheid over proefdieronderzoek terwijl andere instellingen zijn zich nog oriënteren op de mogelijkheden.

In september 2020 heb ik in samenwerking met de CCD twee digitale bijeenkomsten georganiseerd met ongeveer 40 vertegenwoordigers van bedrijven, universiteiten en kennisinstellingen. Daarbij ging het over de stand van zaken op het gebied van transparantie en de mogelijkheid om stappen vooruit te zetten. In 2021 zal ik twee pilots faciliteren met de CCD, bedrijven en kennisinstellingen om te experimenteren met concepten zoals "open by design" en om de publiekscommunicatie van instellingen te verbeteren door actieve openbaarheid.

Carola Schouten
Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit